

ARADUL, CETATE A MARIII UNIRI

Eugen GAGEA¹
eugengagea@yahoo.com

ABSTRACT: Following the establishment of the Central National Romanian Council in Arad, on October 30, 1918, Arad becomes the political center of the Romanian nation in Hungary and Transylvania, with an important role played by Vasile Goldiș, who is regarded as the doctrinarian of the party.

On November 6, 1918, C.N.R.C. published the Manifesto to the Romanian nation, which called on Romanians to enroll in the national guards and to wear the symbol of national unity, the Romanian tricolor flag.

Another important measure in preparing the great historical act of 1 December 1918 was the re-issuing, in Arad, of “Românul” (The Romanian) newspaper managed by Vasile Goldiș.

In November 1918, C.N.R.C. held talks with the Iași government and representatives of the Hungarian government, after which the Arad-based leadership of C.N.R.C. decided to convene the Great National Assembly of Alba Iulia, where Romanians would pronounce themselves on the union.

On November 30, 1918, preparations were being made in Arad, with an enlarged conference of C.N.R.C. being convened, and the text of the Great Union *Resolution* was written and presented at the Great National Assembly of Alba Iulia by Vasile Goldiș.

KEYWORDS: Arad, Central National Romanian Council, Vasile Goldiș, Great Union.

1. 30 octombrie 1918 – înființarea C.N.R.C. / Consiliul Național Român Central

Afirmarea Aradului ca cel mai important centru politic al românilor transilvăneni a făcut ca în timpul primului război mondial orașul de pe Mureș să devină „focarul daco-românismului, centrul politic al națiunii române din Ungaria și Transilvania”. [1] La Arad, în 30 octombrie 1918,

¹ Director al Consiliului Științific al Centrului de Studii Istorice și Culturale „Vasile Goldiș” din cadrul Universității de Vest „Vasile Goldiș” din Arad, membru asociat al Grupului de Cercetări Multidisciplinare al Diviziei de Istoria Științei a Comitetului Român de Istoria și Filosofia Științei și Tehnicii (CRIFST) al Academiei Române.

s-a înființat C.N.R.C considerat „supremul și unicul for politic al națiunii române din Ungaria și Transilvania” [2]. C.N.R.C., format din șase reprezentanți ai P.N.R și șase lideri socialiști a fost expresia modului în care politicienii români au înțeles și pus în practică principiul autodeterminării, un rol important revenindu-i lui Goldiș considerat doctrinarul partidului. A urmat crearea în fiecare localitate a consiliilor locale și a Gărzilor naționale, instituții prin care s-a făcut trecerea de la administrația ungurească la cea românească. În 4 noiembrie 1918 a început formarea gărzilor naționale, eveniment care a dus la preluarea administrației de C.N.R.C, lucru recunoscut și de Lajos Varjassi, comisarul guvernamental al Aradului, care „rămăsese neputincios în fața deteriorării rapide a administrației locale” [3], iar notarii au fost alungați din majoritatea localităților. Sub jurisdicția gărzilor naționale din Arad intrau localitățile din comitatul Arad și o parte a localităților din comitatele Cenad, Timiș și Bihor. La începutul lunii noiembrie, în urma evenimentelor de la Budapesta, la Arad a fost numit Varjassy Lajos în funcția de comite suprem cu scopul de a restabili ordinea în comitat, dar era prea târziu, românii s-au mobilizat. Varjassy Lajos a venit cu un program nou prin care se propunea ca să se elimine vechea administrație, iar apoi „administrația județului trebuie să ajungă în mâinile românilor” [4]. Propunerile comitelui au fost dezbătute de politicienii arădeni, dar nu au fost acceptate pentru că se dorea libertate deplină și ruperea de Ungaria.

În 3 noiembrie 1918, deputatul Teodor Mihali, președintele CNRC a trimis o circulară *Spre Orientare* tuturor președinților organizațiilor române comitatenses prin care amintește că națiunea română are dreptul de a-și hotărî singură soarta. Cere românilor să se informeze din presa românească despre măsurile luate de C.N.R.C., precizând că informațiile din presa maghiară sunt „eronate și născocite”. În document se mai precizează că membrii C.N.R.C, de la Arad caută un moment prielnic pentru ca „îndată ce vor găsi momentul potrivit să convoace conferința națională care va avea să se pronunțe în înțelesul declarației, luând poziție în chestiunea privitoare la forma constituției, monarhie ori republică, a viitorului stat național roman”. Teodor Mihali mai face o precizare interesantă și amintește în document că „consiliul național român nu este subordonat consiliului național maghiar, ci este organizația echivalentă românească a acestuia”.

2. În 6 noiembrie C.N.R.C a publicat Manifestul adresat națiunii române prin care „îi cheamă pe români să se înroleze în gărzile naționale și să poarte simbolul unității naționale tricolorul românesc” [5]. În document se mai arată că, C.N.R.C era „recunoscut nu numai de puterile mari ale lumii, ci și de guvernul unghuresc revoluționar” [6]. Se cere soldaților români întorși de pe front să păstreze liniștea și să intre în garda națională pentru că „fiecare soldat roman dezlegat de jurământul dat împăratului are liberă voie să intre în sfatul militar național român să poarte simbolul mândru al suveranității naționale, tricolorul, și este supus numai Consiliului Național Român” [7]. În comunicatul oficial al C.N.R.C emis în urma ședinței din 9 noiembrie 1918 se vorbește de începutul organizării națiunii române din Transilvania un rol important revenind gărzilor naționale.

3. O altă măsură importantă a fost reparația ziarului *Românul*, la 7 noiembrie 1918, considerat ziarul oficial al Consiliului Național Român. care era sub conducerea lui Goldiș cu scopul de a răspândi în rândul românilor măsurile luate de consiliu. În comunicatul oficial al C.N.R.C. din 9 noiembrie 1918, se arată că scopul reparației ziarului era de a „aduce zilnic toate știrile pe care comitetul și consiliul național le consideră folositoare cauzei” [8]. Se mai precizează că presa din Transilvania circulau multe informații false și se cerea românilor să se aboneze la ziarul arădean care a renăscut și are rostul de a vesti „neamului nostru învierea la viață liberă națională”. Amintim că sursele ziarului erau colaboratori și corespondenți voluntari din aproape toate centrele locuite de români. Astfel, ziarul avea corespondenți permanenți la Viena, București, Budapesta. Se primeau la redacție scrisori din cele mai îndepărtate colțuri locuite de români, iar asupra lor, Vasile Goldiș mai ales, zăbovea ceasuri întregi citindu-le și recitindu-le. Apăreau în paginile acestui ziar și probleme ce preocupau situația altor naționalități asuprite de Monarhie, față de care ziarul nutrea o deosebită simpatie. Este semnificativ să cităm numai câțiva colaboratori, aproape permanenți ai rubricii literare, pentru a ne da seama de calitatea, competența și prestigiul de care se bucura această rubrică – și ce data cu ea ziarul „*Românul*”: I. L. Caragiale, D. Anghel, E. Gîrleanu, E. Lovinescu, Victor Eftimiu, Al. Lepădatu, Em. Isac, G. Coșbuc și alții. Mulți economiști români sau străini susțineau coloanele paginii economice, printre ei amintim pe Virgil Madgiaru, Adrian Oțoiu, Constantin Boilă.

Iar, fiindcă istoria trebuia să dovedească originea noastră daco-romană, continuitatea neîntreruptă de viață a poporului român pe aceste meleaguri, că poporul român era cu totul îndreptățit a cere eliberarea sa națională, nu e întâmplător că nume ilustre de istorici români s-au întâlnit în paginile acestui atât de răspândit ziar: Iorga, Xenopol, Lupaș, I. Ursu. Constituind o sursă bogată din acest punct de vedere pentru cercetătorul unei perioade atât de zbuciumate din istoria românilor.

Românul a luptat împotriva analfabetismului, a misticismului și ignoranței, promovând cu generozitate articole științifice. *Românul*” a fost o tribună de luptă împotriva nelegiuirilor comise de autoritățile de la Budapesta. Milita cu fermitate împotriva oricăror legi și dispoziții ce îngrădeau drepturile poporului român. Redacția ziarului *Românul* condusă acum de Vasile Goldiș a avut un rol important în mobilizarea populației și realizarea Marii Uniri.

4. Interviu acordat de Vasile Goldiș ziarului unguresc *Aradi Kozlony*

Situația românilor la începutul lunii noiembrie 1918 este clar descrisă de Goldiș care a dat în numele C.N.R.C. un interviu ziarului unguresc *Aradi Kozlony* unde a interpretat principiile wilsoniene și s-a pronunțat în legătură cu declarațiile făcute de președintele american la sfârșitul războiului. Vasile Goldiș arată că România are pretenții asupra „teritoriului lingvistic românesc din Ungaria”. Considerând că autoritatea C.N.R.C. trebuie să ajungă până la Ketegyhaza pentru că sunt români, lucru prevăzut și în alianța României cu Antanta. Goldiș consideră că poziția președintelui Wilson este în numele Antantei. Politicianul arădean menționa că la situația românilor din Ungaria este o altă problemă care va fi soluționată de măsurile luate de C.N.R.C. Referindu-se la preluarea administrației Goldiș amintea de solicitarea făcută guvernului maghiar privind numirea lui Varjassy Lajos ca prefect al orașului precizând „are marea încrederea și stimă pentru persoana și principiile dumnealui”. Mai amintește de o perioadă de tranziție necesară pentru ca administrația românească să se poată impune. Goldiș îi asigură pe politicienii maghiari că preluarea administrației de C.N.R.C. nu înseamnă că „funcționarii publici care lucrează în prezent în administrație publică vor fi îndepărtați din locurile lor de muncă, pentru că în această perioadă de tranziție acest lucru ar fi imposibil”.

Referindu-se la situația românilor din Transilvania la sfârșitul războiului Vasile Goldiș scrie un articol în ziarul *Românul* referitor la granițele

României politicianul arădean pleacă de la principiile wilsoniene și consideră că toți cei care vorbesc o limbă trebuie să formeze un stat iar „Ardealul se desface de Ungaria” [9]. Considera că dacă românii sunt majoritari trebuie să aibă dreptul de a se guverna, în cazul sașilor și secuilor care sunt majoritari în unele zone din Transilvania politicianul arădean arată că „vor avea autonomie deplină școli, administrație, judecătorii cu limbă maternă, dezvoltarea liberă a așezămintelor lor culturale nimeni nu se va ingera în afacerile lor interne, în înțelesul adevărat al principiilor lui Wilson” [10]. Vasile Goldiș amintește și de trasarea unor granițe arată că Aradul trebuie să revină României iar granița să treacă prin Chitighaz considerând că hotarul etnic trebuie să devină hotar politic. Întrebat de situația Ungariei dacă se vor trasa aceste granițe Vasile Goldiș arată că se va ajunge la un stat mic dar cu „adevărat țară maghiară”.

5. În noiembrie 1918 C.N.R.C a purtat tratative cu guvernul de la Iași prin care s-a adus la cunoștința politicienilor români dorințele transilvănenilor. În acest scop la Iași s-au deplasat două delegații reprezentând C.N.R.C. Cele două delegații au fost conduse de Nicolae Bălan, iar a două de George Crișan și Todor Roxin. Prima delegație condusă de Nicolae Bălan a ajuns în 16 noiembrie la Iași și a purtat o serie de tratative cu primul ministru, generalul Coandă, șeful statului major generalul Prezan, dar și alți politicieni importanți ca I. I. C. Brățianu, M. Cantacuzin și N. Iorga. La Iași reprezentanții C.N.R.C. au fost primiți în audiență de ambasadorul Franței în România, care i-a primit pe românii transilvăneni, potrivit celor mărturisite de Nicolae Bălan, „cu o extraordinară căldură ne-a garantat și mai departe tot sprijinul pentru realizarea întreagă a tuturor aspirațiilor naționale” [11].

A doua delegație, din care făceau parte Gheorghe Crișan, Teodor Roxin. și Laurențiu Oanea a fost trimisă de C.N.R.C și a purtat tratative cu politicieni de la Iași. Prin această delegație conducerea C.N.R.C, a trimis o scrisoare guvernului de la Iași prin care se solicita ajutor din partea armatei române. La Iași, Oanea a primit o scrisoare din partea lui I. I. C. Brățianu prin care acesta se adresează C.N.R.C și arată că „cea mai sfântă aspirație a neamului se îndeplinește...ne-am regăsit cu aceleași simțire și cu același gând” [12] I. I. C. Brățianu cere tuturor românilor să se unească în jurul regelui care „ține drapelul simbol al acestei uniri”, iar pentru a se putea realiza acest deziderat, I. IC. Brățianu amintește că va grăbi “trimiterea forțelor armate așa cum s-a cerut” [13].

6. Tratatul C.N.R.C. cu reprezentanții guvernului maghiar

Paralel cu tratativele purtate la Iași, la Arad, C.N.R.C a început tratativele cu reprezentanții guvernului și consiliului național maghiar. În 9 noiembrie C.N.R.C a trimis o notă ultimativă consiliului național maghiar prin care se cere ca pe baza dreptului de “liberă dispoziție a neamurilor” românilor să li se recunoască dreptul de a “lua puterea deplină de guvernare” în teritoriile românești din Transilvania. Pentru a justifica cerințele politicienii români arată că se bazează pe principiile enunțate de Wilson. În 13 noiembrie 1918 au început tratativele de la Arad, delegația maghiară fiind condusă de sociologul Oscar Jaszi care era ministrul naționalităților. Încă de la începutul negocierilor Goldiș a protestat că din delegația maghiară făceau parte și „persoane care nu erau în guvernul maghiar”. [14] Ministrul Oscar Jaszi a deschis ședința și a declarat că este pentru „prima dată când democrația maghiară ia contact cu democrația română” [15] ministrul mai declară că este reprezentantul poporului maghiar și dorește să trăiască în bună înțelegere cu „toate popoarele țării respectând principiul egalității și dreptății” [16]. Din partea românilor a luat cuvântul Ștefan Cicio-Pop care scoate în evidență crimele făcute de unguri în rândul populației civile românești din Transilvania avertizând că numai în comitatul Cluj au fost împușcați vreo 40 de oameni. A urmat apoi discursul lui Oscar Jaszi care declară că guvernul maghiar a studiat pretențiile românilor „acceptând în fond pretențiunile legitime formulate de români” [17] arată că cerințele politicienilor români pornesc de la principiul autodeterminării, care potrivit politicianului maghiar era respectat și la Budapesta. Oscar Jaszi declară că guvernul maghiar este dispus ca pornind de la dreptul de liberă dispoziție să asigure revendicările românilor „în cea mai deplină măsură și cu cea mai deplină rezoluție pentru fiecare popor locuitor pe acest teritoriu adică și pentru maghiari, germani și sași” [18]. Ministrul maghiar nu acceptă ideea delimitării pe criterii etnice sub pretext că nu corespunde „principiilor wilsoniene”. Politicienii români au respins propunerile guvernului maghiar care erau considerate inacceptabile și au cerut organizarea unei Adunări Naționale unde reprezentanții românilor să se pronunțe asupra viitorului Transilvaniei. În seara zilei de 13 noiembrie C.N.R.C a dezbătut propunerea făcută de delegația maghiară și a respins-o considerând-o neacceptabilă. Răspunsul a fost elaborat în 14 noiembrie când la Arad a

ajuns și Maniu, care a participat la o serie de tratative în Viena, fiind un bun cunoscător al situației din Europa.

După eșuarea tratativelor de la Arad ministrul Oscar Jaszi declară că urmările vor duce la „descompunerea imperiului maghiar”. Prin tratativele de la Arad s-a decis viitorul unor state din Europa Centrală și s-a făcut un pas important pe calea destrămării monarhiei și afirmării statelor naționale. Poziția românilor a fost importantă pentru că a fost exprimată înaintea poziției adoptate de sârbi și slovaci astfel cele hotărâte la Arad au avut impact și asupra celorlalte popoare din monarhie.

La sfârșitul lunii noiembrie, au avut loc o serie de negocieri ale C.N.R.C. cu trimisul generalului Mackensen în privința retragerii trupelor din România. Consiliul a respins cererea formulată de generalului Mackensen, iar Vasile Goldiș, în numele C.N.R.C, a declarat că numai dacă acceptă să se dezarmeze trupele germane vor putea trece prin Transilvania „țară cu toate atributele suveranității naționale”. [19]

7. Proclamația Către popoarele lumii

După eșuarea tratativelor C.N.R.C a publicat proclamația *Către popoarele lumii* prin care politicienii români anunță ruperea Transilvaniei din cadrul Ungariei. În document se arată că „națiunea română din Ungaria și Transilvania ținută de veacuri în robie trupească și sufletească de către clasa stăpânitoare a poporului maghiar, eliberată acum de sclavie prin strălucita învingere a armelor, a declarat voința sa de a se constitui în stat liber independent spre a-și putea valida nelimitat forțele sale în serviciul culturii și al libertății omenești”. Documentul a fost tradus în mai multe limbi pentru ca marile puteri să înțeleagă că guvernul maghiar nu a recunoscut românilor dreptul de autodeterminare. Politicienii români arată lumii că „Națiunea română din Ungaria și Transilvania nu dorește să stăpânească asupra altor neamuri” pentru că este adepta valorilor democratice și dorește a asigura tuturor cetățenilor drepturi egale. Manifestul a avut un mare impact în Europa a fost comentat în ziarul *Le Temps* din 22 noiembrie 1918 se arată că în ciuda măsurilor luate de politicieni maghiari timp de un jumătate de secol Ungaria nu a putut trezi simpatia în sufletele românilor nici atunci când s-a prezentat „în haina falsă a republicii populare” [20]. După publicarea manifestului marile puteri și-au manifestat simpatia față de cauza românească, fapt ce a făcut ca în momentul convocării Adunării de la Alba Iulia, opinia politică internațională să fie favorabilă Marii Uniri.

Referindu-se la manifest, prefectul Aradului Varjassy Lajos a declarat că nu este surprins de poziția adoptată de C.N.R.C, pentru că încă din timpul tratativelor româno-maghiare românii și-au exprimat dorința de a trăi într-un stat național. Prefectul mai recunoaște că prin politica guvernelor maghiare s-a acumulat „amărăciune și suspiciune” [21].

8. După eșuarea negocierilor româno-maghiare și terminarea tratativelor cu guvernul de la Iași, conducerea C.N.R.C la Arad a decis **convocarea Marii Adunări Naționale de la Alba-Iulia**, unde românii să se pronunțe asupra unirii. În textul convocării, lideri C.N.R.C arată că a sosit vremea în care românii pot trăi „alături de celelalte națiuni ale lumii, liberi și independenți”. Referindu-se la necesitatea organizării unei Adunării Naționale, Vasile Goldiș cere ca să fie prezenți reprezentanți din toate cercurile electorale reprezentanți ai tuturor organizațiilor și societăților culturale și ai tuturor claselor sociale. Ținând cont de evenimentele de la Cernăuți, Vasile Goldiș scria în ziarul *Românul* din 30 noiembrie 1918 că „la adunarea Națională vom hotărâ unirea tuturor românilor. Noi ne ținem strict de principiile fixate de Wilson și voim în sensul cel mai larg al cuvântului să introducem toate drepturile democratice. La București va fi Parlamentul tuturor, parlamentul tuturor provinciile românești” [22]. Referindu-se la activitatea desfășurată de Vasile Goldiș, Traian Mager, martor al evenimentelor din 1918 îl considera pe Vasile Goldiș doctrinarul generației și sublinia că „toate manifestările importante întâmplăte la Arad, pornesc din concepția lui Goldiș” [23].

9. **În 30 noiembrie 1918 la Arad se făceau ultimele pregătiri ocazie cu care a fost convocată o conferință largită a C.N.R.C.**, unde au participat și reprezentanții gărzilor naționale cei adunați au cerut „unirea fără condiții” [24] fapt ce i-a obligat pe liderii C.N.R.C să se retragă pentru a finaliza textul Rezoluției care a fost scris de Vasile Goldiș. Textul Rezoluției a suferit unele modificări la punctul al III-lea au fost introduse „tezele reprezentanților social-democraților susținuși cu căldură de Vasile Goldiș” [25]. Cerințele social-democraților vizau introducerea votului universal, realizarea unei reforme „agrare radicale” și asigurarea de drepturi pentru muncitori. După cinci ore de dezbateri proiectul a primit forma definitivă și a fost împuternicit Vasile Goldiș să îl prezinte spre a fi aprobat de Adunarea Națională.

Pregătirile Marii Adunări Naționale de la Alba-Iulia au fost făcute în cea mai mare parte la Arad fapt ce dovedește că orașul de pe Mureș era cel mai important centru politic al românilor din Transilvania, locul în care activau cei mai importanți lideri politici. Rolul important al Aradului și politicienilor arădeni în realizarea Unirii, a fost recunoscut și de clasa politică de la București, în frunte cu regele Ferdinand, care a decis în 5–18 decembrie 1918 decorarea cu ordinul „Marele cordon al Coroanei României” [26] a mai multor lideri din Transilvania printre acești se numără episcopul Ioan I. Papp și Vasile Goldiș.

10. Administrația ungurească a ignorat hotărârile de la Alba-Iulia

După realizarea Unirii la Arad, au existat o serie de conflicte pentru că au existat „două tipuri de autorități politico-administrative distincte, aflate în raport de incompatibilitate între ele.

În 29 decembrie 1918 a avut loc la Arad vizita generalului francez Henri Berthelot. Asigurarea ordinii și a liniștii în oraș trebuiau realizate de primarul Rezso Locs și colonelul Dobak. Sosirea generalului francez care a transformat manifestările de simpatie ale românilor într-un conflict între români și maghiari. Generalul a fost așteptat la gară de primarul Locs Rezso și președintele C.N.R din comitatul Arad, Iustin Marșeu. Se mai adaugă un important convoi format din românii veniți din satele arădene care l-au însoțit până la hotelul „Crucea Albă”, cântând cântece patriotice și fluturând steaguri tricolore. La hotel, a avut loc recepția, timp în care mulțimea de români adunată în fața hotelului a fost atacată de maghiari înarmați. Apoi, soldații unguri din „garda morții” [27] au atacat sediul gărzilor române unde au dezarmat gardiștii, apoi s-au îndreptat spre locuința lui Șt. Cicio Pop unde au spart geamurile, iar de aici spre Seminarul Teologic, unde au produs mari pagube. Teodor Botiș directorul Seminarului Teologic a realizat un raport care a fost trimis Episcopiei. Potrivit raportului, o ceată de glotași maghiari au distrus mai multe documente, au spart cu baionetele și patul puștii ușile de la cancelaria direcțiunii și locuința directorului. Glotașii maghiari au declarat că au venit pentru a „căuta arme și muniție” [28]. Un martor al evenimentelor Traian Mager apreciază că în 29 decembrie au fost „20 de morți și peste 40 de răniți”. [29]

Conflictul a luat amploare în 1919 când soldații maghiari au percheziționat o serie de instituții pentru a verifica dacă nu dețin arme de la Gărzile naționale române.

Violențele au continuat până în 20 martie 1919 când la conferința de pace de la Paris a fost trasată granița iar guvernul maghiar a fost anunțat că „armata română va înainta spre apus”, fapt ce a dus la demiterea guvernului maghiar. În urma celor hotărâte la Paris, Consiliul Dirigent a decis numirea lui Iustin Marșeu în 27 martie în funcția de prefect al județului. Măsurile luate atât la Paris cât și la Sibiu nu au putut fi puse în practică datorită refuzului autorităților maghiare care nu recunoșteau noua graniță. În aceste condiții comandantul trupelor franceze generalul Gondrecourt a cerut instituirea stării de asediu, lucru care a dus la oprirea violențelor pentru că prevedea „pedeapsa cu moartea pentru orice tulburarea a ordinii publice”. [30] În 17 mai, trupele române intrau în Arad sub comanda colonelului Pirici. În cuvântarea sa, colonelul Pirici arată că este trimis a asigura ordine și pacea fără a face diferență în funcție de religie și naționalitate, a contribui la realizarea idealului național. A urmat preluarea funcțiilor administrative în 5 iunie este numit primul primar roman al Aradului avocatul Ioan Robu [31].

După instaurarea administrației românești în oraș autoritățile au luat măsuri pentru ca să se poată realiza unificarea administrativă și fiscală. Un rol important i-a revenit lui Vasile Goldiș care s-a implicat în reorganizarea Partidului Național Român din județul Arad și teritoriile care au aparținut vechilor comitate Cenad și Bichiș și care, după unire, au revenit României.

Referințe bibliografice:

- [1] Stelean Boia, „Biserica arădeană și Marea Unire din 1918,” în *Administrație românească arădeană*, vol. III, coordonatori D. Sinaci și E Arbonie) Arad, Ed. „Vasile Goldiș” University Press, 2011, p. 166.
- [2] *Ibidem*.
- [3] Vasile Popeangă, *Aradul centrul politic al luptei naționale din perioada dualismului*. Timișoara, Ed. Facla 1978, p. 251.
- [4] Alexandu Roz, *Consiliul Național Român Central și gărzile naționale române din Arad*, Cluj- Napoca, Ed Dacia 1993, p. 182.
- [5] *Ibidem*, p. 248.
- [6] Eugen Gagea, *Vasile Goldiș și Românul*, Arad, Ed. „Vasile Goldiș” University Press 2008, p. 169.
- [7] *Ibidem*.
- [8] Alexandu Roz, *Consiliul Național...* p. 171.
- [9] *Românul* (Arad) anul VII, nr. 3, 30 oct. – 12 nov, p. 1..
- [10] *Ibidem*.

- [11] Vasile Popeangă, *Aradul centrul politic...*p. 262.
- [12] Laurențiu Oanea, *op. cit.*, p. 17.
- [13] *Ibidem.*,
- [14] A.N D.J A, *fond Traian Mager*, dos 4, fila 17.
- [15] *Ibidem.*
- [16] *Ibidem.*
- [17] *Ibidem.*
- [18] *Ibidem.*
- [19] Gh Șora, *Vasile Goldiș o viață de om...*p.343.
- [20] Laurențiu Oanea, *op. cit*, p. 143.
- [21] Eugen Gagea, *Vasile Goldiș...*p. 225.
- [22] *Ibidem*, p. 227.
- [23] A.N D.J A, *fond Traian Mager*, dos 4, fila 29.
- [24] Laurențiu Oanea, *op. cit*, p. 147.
- [25] *Ibidem*, p. 149.
- [26] Godea Ioan, *op. cit*, p. 221.
- [27] Traian Mager, *Contribuții la istoria Unirii 1918–1919*, jurnal, Arad, Tiparul Tipografiei Diecezane, 1939, p. 61.
- [28] E.O.R. A, *dos 35 II*, 1914, nr doc 763/1918.
- [29] Traian Mager, *op cit...* p. 62.
- [30] *Orașul și județul Arad după 1 Decembrie...* p. 21.
- [31] Ioan Robu s-a evidențiat din timpul războiului când după ce a ajuns prizonier în Rusia a început organizarea corpului de voluntari bucovineni și ardeleni. A fost primar al Aradului din 17 iunie 1919 până în 21 august 1926.